

լով, այսպիսի էր մեզ արգէն քանի մը տարի յառաջ. այնպէս որ ուրիշ տեղ մը (տես «Յուդակ», սպ. 1896, էջ 1055) կրեցայնք հարեւանցի նշանակել թէ «Աղուեսագրոց եւ ընդհանրապէս Առկացի նոր հրատարակութիւն մը բազմաթիւ ձեռագրաց համեմատութեամբ, քննութեամբ եւ աւելցելն բնագրով մը՝ որ հայերէնէն է, կը հրատարակէ Ն. Մոս. քիչ ժամանակէն՝ երեք հատորով»։ Այս ծանօթութիւնն ունէինք ի մերկէ նոյն իսկ հեղինակէն, որ բարեհաճած էր ամբ առջեւը դնել նաեւ այն տառն արդէն սպագրուած երկու հատորները։ Վասն զի Բ եւ Գ հատորները (Բնագիրք եւ Յաւելուածք) սպագրութեան իրրեւ տարի նշանակուած ունին 1894, յատկապէս Գ հատորին յառաջաբանը «1893 զեկու. 1, թուականը կը կրէ, Բ հատորինը՝ 26 մայիս 1895»։ Չէր լրացած տակաւին տուալին հատորը կամ Հետազոտութիւնքն, որով յառաջաբանական զեկուցումը «1 ապրիլ 1899», թուականաւ ստորագրուած է, որով ամբողջ գործն այժմ՝ զեւ. հրապարակ կ'ելլէ միանգամայն։

Այս այս սպասուած երկասիրութիւնն, որ հայագիտին «մագիստրոսական», ալ աշխատասիրութիւնն է, առեւեհն ունիւր. (օրինակ մը բարեհաճած էր հեղինակը խաւրել մեզի) վերոյիշեալ խորագրով կամ ինչպէս նոյրը հայագէտն Բ հատորին ձակաւոր գրած է՝ «Ն. Մոս. Ժուլ-ժոյլ Աւուց Վերտալ», յիւրք առ ի Պատմութիւն Միջին դարուց Գլխութեան Հայերէնի», երեք մասով. առաջինը՝ «Հետազոտութիւնք», երկրորդը՝ «Բնագիր» (հայերէն), երրորդը՝ «Եւելուածք», նոյնպէս բազմաթիւ բնագիրներով։ Երեքն ի միասին ստուար գործ մը կը կազմեն 1207 մեծագիր ութածալ էջերով։¹ Բայց թողլով նաեւ ծաւալը՝ հարեւանցի ակնարկ մ'ալ օրինակէ համար միայն երկրորդ մասին կամ բնագիրն լրջալ իր այն բազմաթիւ ու մանրակրկիտ համեմատութեամբքն իբր 24 օրինակի, բաւական է համոզել՝ բանասիրական հետազոտութեանց նաեւ քիչ ծանօթ բանասէր մ'որ հոս տարիներու անխնը ջանասիրութեան արդիւնքն է ամբարած։ Միայն նիւթական աշխատութիւնը մեծ եւ յարատեւ փութաջանութիւն կը պահանջէ, եւ՝ եթէ այսպիսի գործքի մը յարգը

կորսնցնել չ'աղուիր՝ անխնը մտադրութիւն ամենափոքր համեմատուած կետերու ալ ձգըտութիւնը պահպանելու։ Մեր արդի հանգամանաց մէջ՝ նոյն իսկ պարզ տառղձ հաւաքելը դիւրին չէ եւ անհարաւ առանց նաեւ երկար ուղեորութեանց։ Այսպէս հայագիտիս մանրամասն համեմատած ձեռագիրք կը գտնուին էլ միայն, Վիեննայի, Վիեննայ, Պարիս ու Բերլին, չհաշուելով միւս ամէն ձեռագիր ու սպագիր գործերն որ անհրաժեշտ էին այս կամ այն կէտին լուստարութեան եւն։ Այս միայն նիւթական կողմն է. բայց այսպիսի աշխատասիրութեան մ'ամէնէն յարգի՝ միանգամայն դժուարագոյն եւ ծանրաշին կողմն է այն ամէն խառնակ առաջները մշակել, քննադատել եւ հետազոտել, առաջարկեալ ինդիքներն ուսումնասիրել ամէն տեսակէտով։ Աչքէ անցնելու է միայն գործածուած ձեռագրաց եւ սպագիրներու եւ այլ շատ յաճախ յիշուած ուսումնական գործերու «նշաններու եւ համառոտութեանց, ցանկը (էջ ԺԴ—Ե, ԺԶ—Է), տեսնելու համար թէ որչափ ընդարձակ է հայագիտին ընտրած նիւթերուն հետազոտութեան շրջանը։

Ա.

Առաջին մասը կը պարունակէ Հետազոտութիւնքն՝ ինչպէս ըսինք, եւ է եռահատոր գործոյն ամէնէնստուար հատորը։ Ոչիղըր գրուած են, ինչպէս այսպիսի գործքերուն մէջ սովորական է, այլեւս լրջալ պատրաստագրական մասեր (էջք Ա—ԽԱ), Եւելուածք մ'ուր նշանակուած են քանի մը նորագոյն հրատարակութիւններ ալ, դիտողութիւններ ձեռագրաց համեմատութեանց կերպին մասին, եւ նմաններ (էջ Է եւն), «պսւմանեալ նշանքն եւ համեմատութեանց, մասին դիտողութիւն եւ ցանկեր նոյն համառոտութեանց (էջ ԺԳ եւն), վերադանքն՝ երեք հատորին ալ (էջ ԺԶ եւն), ընդարձակագոյն նիւթոց ցանկ մը՝ բոլոր հատածներու նիւթ մի առ մի նշանակելով (էջ Խ—ԼԺ), եւ նմաններ։ Մեծագոյն անցը կը բռնեն ի հարկէ բուն «Հետազոտութիւնքն (էջ 1—573), բաժնուած տասն ընդարձակ գլուխներու, եւ դարձեալ՝ որ փրեւտուած բան մը դիւրաւ գտնելու մեծապէս կը նպաստէ՝ բազմաթիւ հատածներու անընդհատ թուարկութեամբ ի սկզբանէ մինչեւ վերջն, որով բուն մարմինը բաժնուած է §§ 1—583 հատածներու։ Հատորը կը փակեն այլեւայլ Եւելուածք եւ Ուղեւիշք (էջ 573—6), Վերջաբան մը էջ 577—82), եւ ի վերջոյ անունաց ցանկ մը

¹ Н. Мерз, Сборник печати Вардана, Материалы для истории средневековой Армянской Литературы. I. Исследование. Petersburg, 1899. 8° pp. XLI + 594. — II. Таблицы. 1894, 8° XVI + 344. — III. Приложение, 1894, 8° pp. X + 202.

(էջ 583—94)։ Բուն ծանրակշռութիւնը կը մնայ ի հարկէ Հետազոտութեանց վրայ, ուր հեղինակն քննութեան առած է առակներու եւ յարակից նիւթերու ամէն խնդիրները։ Երկար կ'ըլլար եթէ այս քննութեանց արդիւնքները մանրամասն հոս յատուց բերել ուզուէր, որչափ ալ բաղձարի ըլլար։ Մենք սահմանափակ ենք շատաւս գլխաւոր կէտերը համառօտել յիշելով, նախ որ մեր արամագրիկ միջոցը չի ներեր աւելին, եւ երկրորդ որ կը յուսանք եւ կը բաղձանք որ հմտագոյն մը այն լեզուին որով հայազեալ գրած է իւր ուսումնասիրութիւնն, չուզանար փոքրիկ հատորի մէջ ամփոփել գրքին պարունակութեան էական մասերը՝ պէտք եղած մանրամասնութեամբն ալ, եւ այսպէս մատչելի ընել յարգի գործս նաեւ այն հայ բանասիրաց շրջանին, որուն մասնէին չէ արդի մեծածաւալ գործը ուսն լեզուաւ։

1. Առաջին գլուխն է (§ 1—54) «Աղտե-
«*تات*» کتاب اثنان العالاب («*Գէր* Առաջին Աղտե-
«*تات*»), ուստի աղտեսագիրքն հայերէն եւ ա-
րաբերէն քննարկներով։ Հասանք ծանօթ էր
հայ աղտեսագիրքն, արաբերէնը ծանօթացաւ
լիւթի ցուցակովն արաբական ձեռագրաց «Հընդ-
կական Պաշտօնէութեան» մատենադարանի¹,
եւ քիչ մ'ետքն ծանօթ գիտնականք Պրիմ եւ
Սոցին կրնային մատենախիշ ընել² որ զուգարա-
տան մը «Նիւթը կրնայ առած բլլալ միայն
բերանացի աւանդութիւնէ, եւ ամէն հետքերը
հոս գլխաւոր զանգուածին համար մատենախիշ
կ'ընեն գէպ ի քրդաստան ու Հայաստան. հա-
մեմատելու է՝ օրինակի համար՝ մանրամասնու-
թեանց մէջ գրեթէ բառացի անգամ համամայն
եղող մարդկայ արմիւնքն է ասոց շատ նմանէր
1049 («*արաբ*») Յուդիէն Հնդկական Պաշտո-
նէութեան, ՝ Միւս կողմանէ շատ անձիշդ գա-
ղափարներ ունէին առականց մասին գիտնականք.
այսպէս երբ անգլիացի գիտնական մը³ յիշելով
Բերականհի խմբագրած «Աղտեսա առակ-
ները» (*Meshe Shualim*), կը յիշեցնէ որ «մի
եւ նոյն ժամանակ հնուաւոր Հայաստանի մէջ
Երեմի խորհրդեք Բեթաբեդէ արմիւնքն 164 ա-
ռակներու հաւաքում մը *Agho-Vesakirk* տիտ-
ղոսով»։ Այս անգլիական հիմն է Դիւ-Մե-

րիկ գործը⁴։ որ կը յիշէ երեք հայ առակա-
խօսներ⁵։ «Միւթիմար Գոր, Վարդան, եւ Երեմի
«*تات*»» հնդկական հաւաքման մ'որ՝ Բերա-
խանհի հաւաքման պէս՝ կը յորդորուի *Agho-
Vesakirk*, գիրք աղտեսա⁶, եւն։ Անձանօթ ա-
ռակագիրս «Ներմիա վարդապետ» ի հարկէ
պարզ «Թիրխիմացութեան մ'արդիւնք, է, ըստ
երեւուելի Աղտեսագրոց «Կեղծ-Նշմաններն»,
1698ի տպագրութեան հրատարակին փոխուած
եղած է հնդկական, եւն։ Դիւ-Մերիլ իւր տեղե-
կութիւնքն քաղած է մէկ կողմանէ Վարդանայ
գաղղիներէն թերթի թարգմանութիւնն առկէն ու-
նենալով⁷, միւս կողմանէ Նայմանի կարծիքն⁸,
որ կը գրէ թէ Վարդանայ կը արուի առակաց
գիրք մ'որ «մատամբ օրինակուած է հնագոյն հայ
մատենագիրներէ եւ մատամբ յօրինուած իրմէ,
ամբողջ 144 թուով» եւն, եւ որիշ նմաններ
Այս ամէն անձիշդ գաղափարներն ճշգրտելու
համար նախ պէտք էր համեմատել Աղտեսա-
գիրքն եւ յիշեալ արաբականը։ Ցախասկ մը
(էջ 4—5) մեր առջեւը կը գնէ հայ եւ արաբ
աղտեսագրոց առակաց նիւթերը՝ Թուով 164։
Յիշեալ արաբական ձեռագրին մասին (*India
Office Nr. 1049, այժմ՝ Nr. 3515*) որ «բար-
շունի», է, այսինքն՝ արաբերէն ասորաստան. ըն-
դարձակ անգլիականներ կը գտնենք գրքիս
մէջ, որուն § 5 կը ներկայացընէ ձեռագրին բու-
վանդականութիւնն՝ բաց ի Աղտեսագրքէն, ընդ-
հանրապէս զըզոյցներ եւ Վրէշներ Ս. Կուսին,
եւ նմանիք։ Գոժախտաբար ճիշտ Աղտեսագրքին
քանի մը թուեր կը պակսին ձեռագրին թերթի
ըլլալովն։

Ամենախարեւոր կէտն է եւ հիմն այսպիսի
ուսումնասիրութեանց՝ խնդրոյ տակ եղող քնա-
գիրքները մանրամասն համեմատել իրարու եւ
ձգբաւել այս բաղդաստութիւնէ ելած արդիւնքն։
Այս բաղդաստութեան նուիրած է հնդկական ա-
ռակին գլխուն մեծագոյն մասը (§ 7—40), ուր
35էն աւելի առակներ յառաջ բերուած են
ուսուցիչն թարգմանութեամբ, աղբերակ համե-
մատուած եւ ձգբաւուած, մէկ կողմանէ արաբե-

¹ O. Loth, A Catalogue of the Arabic Mss. in the Library of the Indian Office. Լոնտոն 1877, էջ 303։

² E. Prym and A. Socin, Der Neu-Aramäische Dialect des Tür-Abdin, Գեոտտինգէն 1881, Հար. Ա, էջ 1Ի—1Դ։

³ Jacobs, The Fables of Aesop, 1889, I. 177։

⁴ Du Ménil, Poésies inédites du moyen âge, précédées d'une histoire de la Fable Esopique. Պարիս 1854, էջ 29—31։

⁵ S.-Martin, Choix de Fables de Vartan. Պարիս 1825։

⁶ Neumann, Versuch einer Geschichte der arm. Literatur. Լեյպցիգ 1836, էջ 176։ Նայմանի այստեղ բառ առ բառ թարգմանութեան Գործ. Հ. Սոմալու Սոմալի գործին (*S. Somal, Quadro* եւն, Վենետ. 1829, էջ 111—12) փոյն քանի մը կէտ անձիշդ ալ բացատրելով։

խափ տալ» և պարզապէս նաեւ արդի հայ գեղացւոյն կամը կարգաւ գիւղի տներու «խապ» տայն (փոխ տալ)՝ Արաբացին չէ հասկըցած այս կէտն, այլ «Խ-Բ» իմաստով առած, ուստի փոխադրած չէ (խաբել, խարդախել)՝

Բաւական է այսչափն ալ սպացոյցներու այն հարուստ առարձէն, զոր հաւաքած է հայագէտը, որուն սպացոցութիւնն՝ ինչպէս ըսինք, լիովին համոզիչ է։ Ապացոյց հաւաքել դիւրին էր նաեւ այնու որ արաբականին թարգմանիչը շատ տեղ այնպէս քառափն թարգմանութիւն մը՝ ըրած է որ նաեւ անով տեղ տեղ իմաստը միտգնած։ Յանցաւ չեն նաեւ հոգեւէ բառեր անփոփոխ պահուած, որոնցմէ շարք մը յառաջ կը բերէ հայագէտն (տես § 46), այսպէս «ս-բ-բ» (արաբ. ڤرر), թիւ 53)։ «Խ-բ-բ» (ڤرر) (արաբ. ڤرر), թիւ 141), աւելի եւս սեմական բառերն՝ քարոզ, քարոզել, քահանայ, եւն. «սպիտակացուցանեն զերեսս» (ՄԳ) այնպէս թարգմանուած է որ բաց ի բուն առաք բառէն հայ «սպիտակ» ալ պահուած է (اسبيداج), եւ նմաններ։ Միւս կողմանէ արաբացին ճարպիկ թարգման մըն է, որ զփութարին տեղերը դիւրին էլք մը կը գտնէ մերձաւոր բան մը գրելով, այսպէս երբ «սիրամարգի տեղ կը թարգմանէ «թաշու ծաղիկալ» (թիւ 97), «գամբիւր» ի տեղ պարզ «շու»՝ «կոչ հաւառաւոր» (1Ի) իրեն համար սոսկ «տղիկ» է (թիւ 99), «եկեղեցական»՝ պարզ «ծառայ» (թ. 154) եւ նմաններ։ Երբ զարմանալու չէ, երբ արժուին որ իւր որսը կը պահէր ծառերու վրայ «եւ ի բարձր վե» (ձԻԳ)՝ արաբացւոյն թով՝ «բարձր մեղի» վրայ կը պահէ նոյնը (թիւ 156)։ Հայագէտը շատ մանրամասն քննութեան առած է այս ամէն կէտերը, նաեւ այն երեք առակներն որ արաբականին յատուկ են (§ 50—52), արաբացւոյն յատուկ ընթերցուածները՝ լաւ կամ գէշ (§ 53—4), այս վերջինքս այնու մանաւանդ կարեւոր, վասն զի յաճախ այսպիսի ընթերցումներէ կրնայ գտնուիլ թէ ինչպիսի հայ օրինակ մ'առջին ունէր թարգմանելու ատեն։ Այսչափ Աղուեսագրքին մասին։

2. «Առակք Միսիմարայ եւ Վարդանեան ժողովածոյք» և խորագիրն երկրորդ գլխուն, որ ամբողջ նուիրուած է Գոշի առակաց եւ Վարդանեան ժողովածոյից փոփոխ աղբյուր քննելու. (§§ 55—89), եւ արդէն կարեւոր ինչպիսի մըն է Աղուեսագրոց եւ Միսիմարայ առակաց շոյափման կէտերը պարզել։ Գոշի առակներն, որ այլ-

եւայլ անգամ (Վենետ. 1790, 1842, 1852) լոյս տեսած են, չհաշուելով մանր քաղաքները, այսպէս 18 առաններ լազարեան ձեմարանի աշակերտաց համար հրատարակուած «Ընտիր հատուածք, եւն գրող մէլ» (Մոսկ. 1849, էջ 12—8)։ Զնոց թով ստիպապէս կիրակոս Գանձակեցի յաճախ կը յիշէ զՄիսիմար Գոշի, եւ անոր գրուած ինչ մասին կը գրէ հետեւեալը. (տպ. Վենետ. 1865, էջ 115, տպ. Մոսկ. 1858, էջ 129)՝ «Եթող նա յարձան եւ յիշատակ գերեզմանի գիրս իմաստախոհ» յօգուտ իմաստասիրաց, համառօտ մարգարէութեան Երեմիայ՝ գեղեցկագիր կարգօք, եւ սուղ ինչ կանոն վասն սպասաւորելոյ մարմնոյ եւ արեան ճեռան, թէ որպէս պատշաճ իցե կամ որպիսի կարգօք, եւ գիրք մը Ողբ ի վերայ բնութեան» ի գիմար Եւայի՝ առ դատելու նորա. եւ գիրք մը Յայտարարութիւն ուղղափառ հաւատոյ ընդդէմ ամենայն հերձուածոց, ի խնդրոյ մեծ զօրավարին Ջաբարէի եւ եղբոր խրոյ. եւ այլ խառն խոսքեր։ Եւ եղեւ վախճան նորա ի վեցհարիւր վաթսու եւ երկու թուին, (= 1213)։ Ինչպէս կը տեսնուի Առակք յայտնապէս յիշուած չեն, միայն ուրիշ տեղ մը (տպ. Վենետ. 106, Մոսկ. 121) կ'ըսուի որ «ցանկացաւ նա հմուտ լինել գրոց սրբոց եւ Առակոց խրոյն» որ կան ի նոսա, որ նախընթաց «թուղթն խորատականս» բառերուն հետ՝ կրնայ անուիլ Գոշի առակներուն հաւաքուած մը յօրինելու իմաստով։ Զեռագիրք ալ իրեն կ'ընծայեն. այսպէս Վենետիկ թ. 1091 նոսրգիր ծիւ զարեւ, Վիեննայի թ. 29՝ ՌձԳԵ (= 1746)ին, Էլմիսանի թ. 2 նոսրգիր 1777ին գրուած, Վիեննայի թ. 379 օրինակներ 1785ին, որոնց մէջ խորագիրն է մերձաւորապէս՝ «Առակք առաքելականք եւ բարոյականք որ կերպարանեն զճշմարտութիւն, ասացեալ մեծ վարդապետին Միսիմարայ մականուն Գոշի», Բայց ինչպէս կը տեսնուի՝ նոր ձեռագիրներն են առահատակ, նաեւ Վենետիկ յիշեալ թ. 1091 Ոսկեփորիկն. (տես ասանց մասին § 58)։ Ուստի

1 Գոշի մականունն մեկնութիւնը կու տայ արդէն Վերակո (տպ. Վենետ. 114—15) թէ «այսպէս կոչեն զնա մականունաւ, զի հնչեալն ինչ ասի նորա»։ Ուստի հայագէտը (էջ 68 Եւայի) կը համամասնէ «գոշ» աւ Գոշի-ները «Գոշ» եւ «բաւ» լիովնան են իրարու։

2 Զեռագիրս ունի՝ Բանք իմաստասիրոց, Առակք Ողբական (էջ 48—58), Եւայ Առակք Գոշի (էջ 59 եւն) Եւայ (էջ 283—280) «Աղուեսայլ բանք պիտանք եւ առաքիտանք, յորոյ կան եւ բարք եւ բանք պարսկերէն եւ յայլ եւայլ լեզուս եւ բարոյական առաքել զուգայեցեալն եւ զնա ձեռն զմանութիւնք եւ հոգեւորք»։ Բարոյական առաքելն,

միանգամայն կրկին ընդհանուր աղբիւր՝ վե-
րոյիշեալ «Բարուախօսն» եւ հետզհետեւ առակ-
ները:

(Հ-Գ-Ն-Ի-Ե-Ի)

Հ. Յ. Տ.

Ս Ա Ց Ե Ն Ա Ւ Ռ Օ Ս Ա Վ Ա Ն

Հ. ՅԻՄՄԵՆԻՆԻ ՔՆՆՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆ
ՆԵՆՍԵՆ «ՀԻՅՏՏՈՅՔ ԵՒ ՀՆՈՔ. ԳՐԲԻՆ ՎՐԵՑ»

Եւնսէն իւր «Հատեան արձանագրու-
թիւնք» ծածօթ հատուածին վրայ, որ նախապէս
լոյս տեսած էր ի Թերթին Zeitschr. d. D. Morg.
Gesellsch. (1894, հատոր 48) վերոյիշեալ գիրքը
հրատարակեց: Ըսող մէջ արձանագրութեանց
ընթերցման իւր ձեռնարկած ծանր աշխատու-
թիւնը կը շարունակէ. եւ ի մասնաւորի հետա-
մուտ կ'ըլլայ «Հատեան» արձանագրութեանց
հնդկ-գերմանական հայերէնին հետ ունե-
ցած աղբիւրին՝ որ իրեն աներկբայելի է: Գրքին
մեծաւ յուզմամբ գրուած նախաբան ծանօթու-
թեանց մէջ գիրքաւ կը տեսնուի հեղինակին
ընականապէս զգացած դանդաթութիւնն եւ ամբող-
ջութիւնը, որ իւր ընթերցման ծանր գործը՝
(ի բաց առնելով Արեւելոգրֆի յօդուածն որ
յեականս իւր եղբակցութեանց կը հաւանի
Zeits. f. ASSYR, Հտր. ԺԱ.) չորս տարւան միջո-
ցին մէջ եւ ոչ մէկ կողմանէ լուրջ հետազո-
տութեանց չիւթ եղած է. մանաւանդ թէ եղած
են չբացառողներ, որոնք Թերթահատուածեամբ
ուսերնին շարժելով ւաքերնին գարձուցած են,
մինչեւ եղած են նաեւ պոխաբարակելով խօսող-
ներ՝ առանց բնագրաց անձնական ուսումնասի-
րութեան, ուստի եւ առանց բաւականութիւն
ստացած ըլլալու: Յայտմ. մասին ստորգ. է որ
Եւնսէն բոլորովին անմեղ չէ, վասն զի պէտք
էր կամ նոյն լրագրին մէջ իւր ընթերցման
մեկնութիւնն այնպէս ճօնադրելու եւ ձեռել՝ որ

ամեն հետամուտ եղող կարենար համոզուիլ՝
նաեւ առանց արձանագրութիւններն աչաց առ-
ջեւն առնելու, եւ կամ (վասն զի այս չէ
ըրած, Թերթես նկատելով Նիւթին գծաւորու-
թիւնը՝ լրագրական յօդուածի մը մէջ) պէտք
էր, ի սկզբանէ յայտարարել որ միայն այնպի-
սեաց իւր ընթերցման գործն դառնելու ձեռն-
հատութիւնը կը ձանձալ՝ որոնք նոյն իսկ ա-
յնագործութեանց եկողը պատկերաբար իւր եղբակ-
ցութեանց հետամուտ կ'ըլլան: Զայս Եւնսէն
ալ զգացած է՝ երբ իւր նախաբան ծանօթու-
թեանց մէջ (էջ ԺԶ) կ'ըսէ. «Ներդրմանկարեւն
եւ նախապայարմանէ զերեւելողներուն» իմ ըն-
թերցման փորձերու մասին նպատաւոր կար-
ծիք մը կազմել ապու համար՝ կարծեմ թէ
լիով բաւական էին առաջին հետազոտութեանս
մէջ ձեռք բերած եւ հրատարակած արդիւնք-
ներս: Բայց անոնց ճշգրտութեան վրայ զանազան
համոզելու համար՝ կարեւոր էր ամբողջ գործիս
եւ արձանագրութեանց իսկ ընդարձակ ուսումն-
ասիրութիւն մը, Սակայն երբ Եւնսէն քանի
մը տող ետքը կը շարունակէ թէ. «Ըսող կար-
ծեմ թէ կրնամ քսել որ՝ ստացած արդեանցս
ամբողջ շարքը պէտք է որ զերաբանելու որ
համոզել՝ առանց արձանագրութիւններն անձամբ
ալ ւաքէ անընելու աշխատութեան, բաւական
որ այնպիսին իւր համոզուելուն չհակառակի.»,
այսու կարծեմ որչափ ալ այս արդարացի ըլլայ
կամ ոչ՝ Եւնսէն նոր սխալ քաղ մ'առած է
իւր յատուկ շահուն դէմ, վասն զի ասով
գարձեալ այս նոր գործին վրայ վեր ի վերոյ
դատաստանիմն նպատակը՝ քննադատն արձանա-
գրութեանց խորաշինն ուսումնասիրութիւնն եւ
կեցողցած կ'ըլլայ: Վասն զի (եւ զայս իրին պայ-
ծառութեան համար հոս անմիջապէս ծանու-
ցանելու ենք,) նոր գիրքս յիշեալ լրագրին մէջ
լոյս տեսած առաջին հետազոտութեան անող
լեզունով չէ ամենեւին, քան ընթերցման բուն
մեկնութեան նկատմամբ, մանաւանդ թէ վեր-
ջինս՝ առաջին հետազոտութիւնը կ'ենթադրէ:
Եւնսէն կրնար ամենայն իրաւամբ այս այսպէս
ընել, եւ պարտաւոր չէր իւր ընթերցման ոճն
եւ ընթերցող գարձեալ մանրամասն առջեւնիս
դնելու, ցորչափ մինչեւ իւր նոր գրքին հրա-
տարակութիւնը՝ յիշեալ հետազոտութեան դէմ
ծանր, լուրջ առաքելութիւն մը, երեւան չէր
հանուած: Վասն զի Սէյսի մը կամ Հալէփի մը
անոր դէմ յատուց բերած ըլլալ կարծածն
այնպէս վեր ի վերջը էր, որ Եւնսէն իրաւամբ
կրնար առանց ծանրանալու միայն անցնիլ, ինչ-

* Մեր խոստացածին համեմատ՝ Հ. Յիմմենի
այս քննադատութիւն, նկատելով Պրոֆ. Եւնսէնի գոր-
ծին մեջ Հայոցս համար ունեցած անհամեմատ մեծ կա-
րեւորութիւնը՝ ամբողջական թարգմանութեամբ կը յրա-
տարակենք այս եւ յաջորդ թուով: Եղբակցս, որչափ
ալ յիշող չոր ըլլայ՝ նետադրական է ամենուս համար՝
ծանօթութիւնը՝ հեղինակին ն: Գործոյն կատարելու-
թեան համար՝ հայկաթեղիքը մեզ հատեան նշանաբոց
բաւական պատկանելի մաս մը:

ԵՄՐ.